

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SAMARODORLIGINING IQTISODIY – IJTIMOIY KO‘RSATKICHLARI

Kattaboboev Lazizjon Muxidinovich

Toshkent kimyo-texnologiyalari institute
Yangier filiali ishlar boshqarmasi boshlig‘i
E-mail: lazizkattaboboev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini aks ettiruvchi iqtisodiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Unda ushbu korxonalarining iqtisodiy o‘sish, yangi ish o‘rinlari yaratish va innovatsiyalarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynashi ta’kidlangan. Tadqiqot samaradorlikni baholash uchun daromad olish, bandlik darajasi va jamiyatga ta’sir qilish kabi turli ko‘rsatkichlarni belgilaydi. Bundan tashqari, kichik biznes va umumiy iqtisodiy muhit o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadi, kichik biznesning barqarorligi va kengayishiga iqtisodiy sharoitlar va ijtimoiy omillar sezilarli darajada ta’sir qiladi, bu manfaatdor tomonlarga tadbirkorlik samaradorligini baholashda har tomonlama tushunish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: kichik biznesni rivojlantirish, xususiy tadbirkorlik, hududiy xususiyatlar, ijtimoiy-iqtisodiy omillar.

ECONOMIC-SOCIAL INDICATORS OF THE EFFICIENCY OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP

Kattaboboev Lazizjon Mukhidinovich

Head of the Yangier branch of the Tashkent Institute of Chemical Technologies
E-mail: lazizkattaboboev@gmail.com

ABSTRACT

This article analyzes the economic and social indicators reflecting the efficiency of small business and private entrepreneurship. It is emphasized that these enterprises play an important role in economic growth, creation of new jobs and development of innovations. The study identifies various indicators such as income generation, employment rate and impact on society to assess performance. In addition, the relationship between small businesses and the general economic environment is explored. The results show that the sustainability and expansion of

small businesses are significantly influenced by economic conditions and social factors, which provide stakeholders with a comprehensive understanding in assessing entrepreneurial performance.

Key words: *small business development, private entrepreneurship, regional characteristics, socio-economic factors.*

ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА И ЧАСТНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Каттабобоев Лазижон Мухидинович
Заведующий Янгерским филиалом Ташкентского химико-
технологического института
Электронная почта: lazizkattaboboev@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются экономические и социальные показатели, отражающие эффективность малого бизнеса и частного предпринимательства. Подчеркивается, что эти предприятия играют важную роль в экономическом росте, создании новых рабочих мест и развитии инноваций. В исследовании для оценки эффективности определяются различные показатели, такие как получение дохода, уровень занятости и влияние на общество. Кроме того, исследуется взаимосвязь между малым бизнесом и общей экономической средой. Результаты показывают, что на устойчивость и расширение малого бизнеса существенное влияние оказывают экономические условия и социальные факторы, которые дают заинтересованным сторонам всестороннее понимание при оценке эффективности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: *развитие малого бизнеса, частное предпринимательство, региональные особенности, социально-экономические факторы.*

KIRISH

Jahon amaliy tajribasining ko‘rsatishicha, kichik biznes yirik ishlab chiqaruvchilarga nisbatan kapital mablag‘ sarfini kam talab qilishi, ihchamligi, shartsharoitdan kelib chiqqan holda o‘zi ishlab chiqarayotgan mahsulotlar turlarini tez o‘zgartira olishi, ishlab chiqarish quvvatlarini jadal modernizatsiya qilish imkoniyatiga egaligi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Kichik tadbirdorlik bozor konyukturasining o‘zgaruvchan talablariga xamda vaqtiga vaqtiga bilan bo‘lib turadigan

iqtisodiy inqirozlarga tezroq moslasha oladi. Yurtimizda tadbirkorlik nima uchun kutilgan darajada rivojlanmayapti? Chunki bu soha vakillarini asossiz ravishda tekshirish holatlari ko‘p. Ochig‘ini aytganda, tadbirkorlikning erkin rivojlanishiga o‘zimiz – davlat idoralari yo‘l qo‘ymayapmiz. Hech kimga kerak bo‘Imagan tartib-taomillar hamon saqlanib qolmoqda, joylarda ko‘pgina amaldorlar faqat o‘z shaxsiy manfaatini o‘ylab ish ko‘rmoqda” ushbu fikrlaridan tadbirkorlik faoliyati va tadbirkorlar iqtisodiyot uchun nechog‘lik muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rishimiz mumkin. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish har qanday hududning iqtisodiy yuksalishi va barqarorligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Innovatsiyalar, bandlik va mahalliy investitsiyalar dvigateli sifatida ushbu korxonalar iqtisodiyotning umumiy dinamikasiga katta hissa qo‘shadi.¹

ASOSIY QISM

Bugungi jadal rivojlanayotgan iqtisodiy sharoitda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish, ish o‘rniali yaratish va innovatsiyalarni rag‘batlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kichik biznesni rivojlantirish xususiyatlari mahalliy iqtisodiy sharoitlar, madaniy munosabatlar, me’yoriy-huquqiy bazalar, moliyadan foydalanish va texnologik taraqqiyot ta’sirida bir mintaqadan ikkinchisiga sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ushbu o‘ziga xos xususiyatlarni tushunish tadbirkorlik ekotizimini yaxshilashni maqsad qilgan manfaatdor tomonlar uchun juda muhimdir. Milliy iqtisodiyotda kichik biznesning to‘laqonli rivojlanishi hamda o‘z vazifalarini samarali bajarishida soha tarkibiy tuzilmasining mukammallik darajasi muhim o‘rin tutadi. Tarkibiy tuzilmaning mukammal bo‘lishi kichik biznes salohiyatidan to‘liq foydalanish hamda uning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Iqtisodiy taraqqiyotning yuksalib borishi bilan kichik biznesning tarkibiy tuzilishini takomillashtirish obyektiv zaruratga aylanadi.² Chunki, mamlakatdagi barqaror iqtisodiy o‘sish sur’atlarini, YaIM hajmidagi, bandlikni ta’minlashda soha ulushini oshirib borish pirovardida yangidan-yangi kichik biznes subyektlarining tashkil etilishini taqozo etadi. Bu esa ko‘p jihatdan kichik biznes tarkibida yuqori texnologik ishlab chiqarishning ustuvor holdagi rivojlanishiga bog‘liq. E.Tixonovaning ta’kidiga ko‘ra, “Kichik biznesning rivojlanish muammosi odatda yaxlit holda, uning o‘ziga xos, ayrim hollarda o‘zgacha xususiyatlarga ega bo‘lgan alohida qism va elementlarini ajratmagan holda ko‘riladi. Shunga ko‘ra, kichik korxonalarini oldindan tarkib topgan bozorlarda faoliyat yurituvchi an’anaviy hamda yangi texnologiyalar, mahsulotlar va bozorlarni o‘zlashtiruvchi innovatsion

¹ Алимова, С. Г. (2018). АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ИХ РЕШЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКЕ. Интернаука, (1), 25-26.

² Алимова, С. Г. (2022). ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СТРАН С НИЗКИМ УРОВНЕМ ДОХОДА. Academic research in educational sciences, (2), 88-90.

korxonalarga ajratish muhim holat hisoblanadi".³ Mintaqada kichik biznes rivojlanishini ajratib turadigan asosiy xususiyatlardan biri bu mavjud iqtisodiy sharoitlardir. Iqtisodiy salomatlik tadbirkorlikni belgilaydi, chunki u iste'mol talabi va bozor imkoniyatlariga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, aholisi o'sib borayotgan va iqtisodiyoti barqarorlashgan hududlarda kichik biznes rivojlanadi. Rivojlanayotgan iqtisod odatda ixtiyoriy daromadlarning ko'payishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida xarajatlarni rag'batlantiradi va yangi korxonalar uchun qulay muhit yaratadi. Ko'pincha iqtisodiyotning tayanchi sifatida ko'rilgan kichik korxonalar ushbu iste'mol talabidan foydalanib, mahalliy hamjamiyat ehtiyojlarini qondiradigan zarur tovarlar va xizmatlarni taqdim etadi.

Kichik biznesning ijtimoiy funksiyalari qatoriga ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayoniga ish beruvchilarning boshqa guruhlari tomonidan deyarli foydalanilmayotgan qo'shimcha mehnat resurslarini jalb etishga ko'maklashishni kiritish to'g'ri bo'ladi. Ularga "ishchi kuchi" tovarining egasi sifatidagi mehnat potensiali obyektiv omillar orqali cheklangan kiradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida aksariyat ish beruvchilar ularga to'laqonli ishchilar sifatida qaramaydilar, shunga ko'ra ularni ishga joylashtirish imkoniyatini ta'minlash holatida emaslar. Kichik biznes esa bu qadar qat'iy talablarni qo'ymaydi. Oilaviy firmalarda eng kam darajada mehnatga layoqatlari bo'lgan oila a'zolarining mehnatidan ham foydalaniladi. Yollanma mehnatdan foydalanuvchi kichik korxonalar kasanachilar, o'quvchi yoshlar, keksa yoshdagagi fuqarolar mehnatidan foydalanishga nisbatan ko'proq moslashgan. Keyingi ikkita guruhning aholi umumiy sonidagi ulushi doimiy ravishda ko'payib borayotganligini hisobga olgan holda, kichik biznesning qarab chiqilayotgan funksiyasining amaliy ahamiyati ham oshib bormoqda.

Bundan tashqari, mintaqada mavjud mehnat bozori kichik biznesni rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shadi. Malakali va tayyor ishchi kuchiga kirish tadbirkorlik tashabbusini amalga oshirishi yoki buzishi mumkin. Ta'lim va malaka oshirish tashabbuslariga ustuvor ahamiyat beradigan hududlar kichik biznes uchun barqarorlik va o'sish uchun zarur bo'lgan iste'dodlarni jalb qilish uchun qulay muhit yaratadi. Bundan tashqari, dinamik mehnat bozori tarmoq imkoniyatlariga olib kelishi mumkin, bu orqali malakali shaxslar bandlikdan tadbirkorlikka o'tishga intiladi va shu bilan biznesni yaratish va iqtisodiy rivojlanish tsiklini rag'batlantiradi. Normativ-huquqiy muhit ham kichik biznesning qulayliklarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qulay tartibga soluvchi landshaftga ega bo'lgan hududlar ko'pincha tadbirkorlarni jalb qiladi. Ushbu muhit ro'yxatga olish jarayonlarining

³ Тихонова Е.О. Роль интеграции в развитии традиционного и инновационного малого бизнеса // "Российское предпринимательство". №2, 2008.

soddalashtirilganligi, byurokratik to'siqlarning kamayishi va kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan qo'llab-quvvatlovchi siyosat bilan tavsiflanadi. Misol uchun, soliq imtiyozlari, grantlar yoki past foizli kreditlar taklif qiladigan mahalliy hukumatlar yangi boshlayotgan tadbirkorlarni biznes egaligiga kirishga undaydigan xavfsizlik tarmog'ini yaratadilar. Bundan tashqari, mahalliy hukumatlar tomonidan taqdim etiladigan ustozlik dasturlari va seminarlar yangi tadbirkorlarga yo'l-yo'riq ko'rsatishda muhim rol o'ynashi va ularning biznesni boshlash va yuritish bilan bog'liq murakkab qiyinchiliklarni engish uchun yaxshi jihozlanishini ta'minlashi mumkin.⁴

Bundan farqli o'laroq, haddan tashqari me'yoriy hujjatlar va qat'iy rioya qilish talablari bilan og'ir bo'lgan hududlar potentsial tadbirkorlarni to'xtatib qo'yishi mumkin. Byurokratik qog'ozbozlik bilan bog'liq yuqori operatsion xarajatlar odamlarni o'z biznes g'oyalarini amalga oshirishdan qaytaradi. Shu sababli, o'sishni rag'batlantirish uchun zarur qoidalar va tadbirkorlik uchun qulay muhit o'rtasidagi muvozanatni saqlash juda muhimdir. Tadbirkorlikka bo'lgan madaniy munosabat shaxsning biznesni boshlash qarorini sezilarli darajada shakllantirishi mumkin. Tadbirkorlik nishonlanadigan va rag'batlantiriladigan hududlarda shaxslar o'z biznes ambitsiyalarini amalga oshirishga ko'proq moyil bo'ladi. Innovatsiyalarni qabul qiladigan va muvaffaqiyatsizlikka o'rganish tajribasi sifatida qaraydigan madaniyat jonli tadbirkorlik ruhini rivojlantiradi. Bundan tashqari, jamiyatda qo'llab-quvvatlash tarmoqlarining mavjudligi kichik biznes uchun muvaffaqiyat imkoniyatlarini oshirishi mumkin. Mentorlik va tengdoshlarni qo'llab-quvvatlash yangi tadbirkorlarga beباho g'oyalar va motivatsiyalar bilan ta'minlab, hamkorlik va o'sish gullab-yashnaydigan muhitni yaratishi mumkin.

Jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yirik korxonalarga nisbatan kichik biznes subyektlarida yangi ish o'rinalarini yaratishga moyillik kuchliroq bo'lib, u quyidagi sabablar orqali izohlanadi: 1) kichik biznesning kapital sig'imi past bo'lgan yangi ish o'rinalarini tezlik bilan tashkil etishga qodirligi. Kichik korxonadagi bir ish o'rniga to'g'ri keluvchi kapital sarflari yirik korxonalarga nisbatan sezilarli darajada past. Ba'zi bir mutaxassislarining fikricha, buning natijasida ish o'rni qiymati o'rtasidagi farq o'n barvardan oshib ketadi: «yirik biznesda bitta ish o'rnini tashkil etish 100-150 ming AQSh dollari tursa, kichik biznesda bitta ish o'rnini yaratish taxminan 10 ming AQSh dollariga tushadi»; 2) kichik korxonalardagi kapital texnik tuzilishining nisbatan yuqoriligi. Ya'ni, ularda foydalanilayotgan ishlab chiqarish vositalari birligiga yirik korxonalarga qaraganda

⁴ Audretsch, D. B., Falck, O., Feldman, M. P., & Heblisch, S. (2012). Local entrepreneurship in context. *Regional Studies*, 46(3), 379-389.

ko‘proq jonli mehnat (ishchi kuchi) birligi to‘g‘ri keladi; 3) kichik korxonalar tashkil topish jarayonlarining engilligi. Yangi kichik biznes korxonalari yirik korxonalariga nisbatan tezroq va ko‘proq miqdorda tashkil etilishi tabiiy. Buni birgina yirik korxonalarini tashkil etish uchun o‘rtacha 15-20 kun talab etilgani holda kichik biznes subyektlari uchun o‘rta hisobda 2 ish kuni talab etilishi orqali ham izohlash mumkin; 4) kichik korxonalar ma’lum qismi faoliyatining yirik korxona faoliyatining hosilasi sifatida amalga oshirilishi. Ya’ni, yirik korxonalarining tashkil etilishi o‘z navbatida, yana kichik biznes korxonasi dagi ish o‘rinlarining ko‘payishiga olib keladi; 5) kichik biznes korxonalarida ishchi kuchini yollashda miqdor samarasining amal qilishi. Ishchi kuchini yollashning miqdor samarasi – kichik tadbirkorlik subyektlari sonining nisbatan tezlik bilan ko‘payishi, yirik korxonalar tarkib topishiga nisbatan hosilaviy tarzda ko‘proq tarkib topishi natijasida yangi ish o‘rinlarining yaratilishi. Ya’ni, kichik biznes korxonasi tomonidan yollash mumkin bo‘lgan ishchilar soni yirik korxonadagi qaraganda oz bo‘lsada, bunday korxonalar sonining ko‘pligi pirovardida jami yirik korxonalaridagi ishchilar umumiyligi sonidan ko‘proq ishchilar yollanishiga imkon yaratadi.

So‘nggi yillarda kraufdanding, tengdoshga kreditlash va jamoat investitsiya fondlari kabi muqobil moliyalashtirish variantlari paydo bo‘lib, tadbirkorlarga moliyalashtirishni ta’minlashning yangi usullarini taklif qilmoqda. Ushbu innovatsion moliyalashtirish echimlarini qo‘llaydigan hududlar ko‘pincha kichik biznes rivojlanishining o‘sishiga guvoh bo‘ladi, chunki ular an'anaviy bank tizimlariga bo‘lgan ishonchni kamaytiradi va tadbirkorlarga o‘z korxonalarini moliyalashtirishda ko‘proq moslashuvchanlikni ta’minlaydi. Ushbu xususiyatlarga qo‘srimcha ravishda, texnologiyaning ta’sirini kamaytirib bo‘lmaydi. Texnologiyaning rivojlanishi kichik biznesning bozorda qanday ishlashi va raqobatlashishini inqilob qildi. Raqamli platformalar va elektron tijorat yechimlari tadbirkorlar uchun yangi eshiklarni ochib, ularga yanada kengroq va global auditoriyani qamrab olish imkonini berdi. Texnologik infratuzilmaga ustuvor ahamiyat beradigan va texnologiyalarni joriy qilishni qo‘llab-quvvatlaydigan hududlar kichik biznesga raqamli asrda rivojlanish imkonini beradi. Kovorking maydonlari, inkubatsiya markazlari va texnologik markazlarning paydo bo‘lishi tadbirkorlarga resurslardan foydalanish, murabbiylik va jamoatchilikni qo‘llab-quvvatlash orqali innovatsiyalarni rivojlantiradi. Bundan tashqari, texnologiya biznes operatsiyalarini ham soddalashtiradi, bu esa kichik korxonalariga o‘z vazifalarini yanada samarali boshqarishni osonlashtiradi.⁵

⁵ Wagner, J., & Sternberg, R. (2004). Start-up activities, individual characteristics, and the regional milieu: Lessons for entrepreneurship support policies from German micro data. *The annals of regional science*, 38(2), 219-240.

XULOSA

Hududda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlarga ko‘plab omillar, jumladan, iqtisodiy sharoitlar, me’yoriy-huquqiy bazalar, madaniy munosabatlar, moliyaviy imkoniyatlar va texnologik yutuqlar ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu xususiyatlarni tushunish orqali manfaatdor tomonlar, jumladan, davlat organlari, moliya institutlari va tadbirkorlar hamjamiyatlari kichik korxonalarni rivojlantiruvchi va rag‘batlantiruvchi muhitni yaratish uchun birgalikda ishlashi mumkin. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo’llab-quvvatlash faqat yakka tartibdagи kompaniyalarni rivojlantirishdan iborat emas; bu o‘zgaruvchan sharoitlarga moslasha oladigan va rivojana oladigan barqaror, dinamik va innovatsion iqtisodiy landshaftni yaratish haqida. Strategik aralashuvlar va jamoatchilikni jalb qilish orqali mintaqalar kichik biznes muvaffaqiyati poydevoriga qurilgan farovon keljakka yo‘l ochishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Тихонова Е.О. Роль интеграции в развитии традиционного и инновационного малого бизнеса // “Российское предпринимательство”. №2, 2008.
2. Wagner, J., & Sternberg, R. (2004). Start-up activities, individual characteristics, and the regional milieu: Lessons for entrepreneurship support policies from German micro data. *The annals of regional science*, 38(2), 219-240.
3. Khaydarov, M. M., Narkulov, D. T., Sultanova, K. T., Karimov, N. R., Abdurakhmonova, N. K., & Alimova, S. G. & Roziev, NI (2023). Analysis of Sources Related to Slavery in Central Asian Archival Documents. *Migration Letters*, 20, 1317-1330.
4. Мирзахмедов, Х. Б., & Абдурахманов, Ш. З. (2023). Теории и методы управления современным менеджментом. *Экономика и социум*, (4-2 (107)), 661-664.
5. Алимова, С. Г. (2022). ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА СТРАН С НИЗКИМ УРОВНЕМ ДОХОДА. *Academic research in educational sciences*, (2), 88-90.
6. Алимова, С. Г., Мелиева, Г., & Касымов, Н. (2022). ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ СТРАХОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ. *ЖУРНАЛ ИННОВАЦИИ В ЭКОНОМИКЕ*, 5(4).
7. Алимова, С. Г., Абдурахманов, Ш., & Алимов, Б. К. (2023). Пути Внедрения Медицинского Страхования В Узбекистане. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 15, 26-30.

8. Алимова, С. Г. (2022). РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ТРУДАХ АЛЬБЕРУНИ. Academic research in educational sciences, (3), 216-218.
9. Melieva, G., Namuna, A., & Shakhriyor, A. (2022). THE ROLE OF HEALTH INSURANCE IN THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. European journal of economics and management sciences, (3), 56-60.
10. Алимова, С. Г., Мелиева, Г., Фарина, М., & Абдурахимов, Ш. (2022). ЭТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19 И ЭКОНОМИКА УЗБЕКИСТАНА. Academic research in educational sciences, (1), 152-155.
11. Алимова, С. Г. (2018). АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ИХ РЕШЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКЕ. Интернаука, (1), 25-26.
12. Niyozova, N. (2023). RELEVANCE AND IMPORTANCE OF HIGHER EDUCATION NURSE TRAINING. Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research, 1(8), 93-94.
13. Алимова, С. Г., Абдурахманов, Ш., & Киёмова, М. (2023). SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UZBEKISTAN. ЖУРНАЛ ИННОВАЦИИ В ЭКОНОМИКЕ, 6(1).
14. Norkulov, D., Zikirova, N., Niyozova, N., Makhkamov, U., & Sattarov, I. (2020). BASICS OF ONLINE TEACHING, USAGE ANDIMPLEMENTATIONPROCESS. Systematic Reviews in Pharmacy, 11(11).
15. Audretsch, D. B., Falck, O., Feldman, M. P., & Hebllich, S. (2012). Local entrepreneurship in context. Regional Studies, 46(3), 379-389.